

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Осман Нури Хаџић: Мухамед и Коран. Културна историја Ислама. Први део. Београд 1931 (Геца Кон).

У нашој средини живи велики број муслимана, чије се верско учење и прописи познају врло слабо или никако. Зато нам је добро дошла свака књига која се бави тим питањима, јер ће се на тај начин уклонити многа и многа предрасуда, више ћемо се приближити и упознати, поготово, ако та дела немају и неких скривених намера или циљева. Јер и ако се међу многим западним научницима одржава веровање да је Ислам у стагнацији и да изумире, рад Ислама иза светскога рата показује противно. Исламска пропаганда, у најновије време, показује све већу активност не само у паганским пределима него и у хришћанским земљама. Тим радом нарочито се одликују индијски муслимани. Тако је крај Берлина (у Wünsdorf-у) основана муслиманска општина са мошејом, код Лондона (у Woking Surrey) је општина, којој је на челу учени индијац Kamal ud din, па се међу конвертитима нашао и један лорд (Der Islam, Bd. XV. Berlin 1926, стр. 146), а и недавно смо читали у нашим новинама да је нека угледна енглескиња прешла у Ислам (у аероплану).

Код нас се, додуше, не може говорити о некој систематској муслиманској пропаганди, али се ипак забележе по негде прелази из Хришћанства у Ислам, већином из женидбених разлога, но појаве су, ипак, карактеристичне. Књига г. Нури Хаџића, треба да упозна наш свет са Исламом и да разбије многу предрасуду и измишљотину „римских и византијских калуђера“ (XV), но покрај свега настојања да се буде објективан и она има пропагандистичко-апологетски карактер. Иза кратког пред-

говора г. Ст. Станојевића о потреби саме књиге и о утицају Ислама на наш народ, у „Уводу“ (III—XVI) говори г. Нури Хаџић о: 1. „Нападима на Мухамеда и Коран“, где износи крајње непознавање Мухамеда и Корана са стране средњевековног (а и нововековног) запада, и измишљотине које су се шириле о Корану. При томе би споменули да је незгодан израз, макар и у фигури, да „Дантеа умало нису на крст разапели“ (V) јер се за хришћанско време, така казна никада не може ни фигуративно споменути. Под 2. излаже нам писац гледиште: „Мухамеда и Корана о науци и просвети. Рад исламских научника у првим столећима по Хиџрету“ (VI). Ту се излаже веровање да је наука потпуно дозвољена и неограничена, јер је „вера разум“ и све „што се не слаже са здравим разумом не спада у верске доктрине“ (VI). Но и покрај те тврдње пишчеве одмах после тога наглашава се имамска норма „ако је моје мишљење у пуној сагласности са Кораном и Хадисом, онда га примите, иначе одбаците га“ (VI). Стоји се, дакле, на становишту догме о апсолутној истини, непогрешивости и тачности Корана, који треба да буде критериј при научном испитивању, а ту већ, онда, нема слободне научне критике и испитивања. Поготово кад се узима за норму и хадис, који је фабрикован на хиљаде, већ према потреби којег научника. Прима се и „аутентично тумачење Мухамедово“ (VII) и ако је и он сам према потреби мењао поједине ајете или их укидао, а и да не споменемо чињеницу, да ми данас не можемо знати које је аутентично његово тумачење, у мору хадиса. — „Велике контраверзе, тешка и замашна питања о предестинацији и слободи човечије воље, о божијим атрибутима и немешању божанства у човечије радње, о Мухамедовом посланству и божанском пореклу Корана“ (VII) су општа теолошка питања, која су се исто тако са великим еланом расправљала и у хришћанству, а нису научна испитивања других дисциплина. Та питања, у осталом, нису „одушевљавала исламске просвећене умове... који су својим смелим теоријама изазвали духовну револуцију средњег века“ (VII) због чисте љубави за науком, него једноставно због тога, што та питања сам Мухамед није решио у Корану, а морало се на њих одговорити. Но при томе, ипак, нико неће и не може негирати велике заслуге арапске цивилизације и науке, али тек од времена, када су се упознали са другим цивилизацијама и усвојили их.

Сам писац, даље, под: 3. „Сукоб теолошко-ортодоксне и филозофско-либералне струје. Коначне победа теолога и почетак пропадања исламске цивилизације. Преокрет на западу у корист Ислама“ (XI), приказује нам стање до којег су довеле теолошке расправе. При томе се никако не можемо сложити са ауторовом тврдњом, „зна се тачно ка да се и где се Мухамед родио“ (XI), јер то није научно утврђено. Исламска традиција хоће да зна тачни датум, па чак и дан, у који се Мухамед родио т. ј. „у понедељак дванаести дан месеца ребиелевела (27. април) 570“ али у науци то није примљено као тачно. (Исп. Н. Lamens: *Qoran et Tradition; Comment fut composée la vie de Mahomet*, Paris 1910 (Recherches de science religieuse I); *Mahomet fut-il sincère* P. 1911 (Recherches II.) тврди да се Мухамед родио 10 година касније).

И јеврејска традиција хоће да зна тачни дан и годину рођења Мојсијевог и ако без икаквог историјског основа, па нико у науци не прима то као тачно. Незгодна је мало, а и карактеристична, алузија пишчева на Христа када вели за Мухамеда да он „није болесне оздрављавао, нити мртве оживљавао, није никад ништа у магле говорио“ (XII) (и његов ноћни пут у Јерусалим XVII 1!), када сам Коран у многим ајетима говори са највећим признањем о Христу и његовим чудесима (XX 1, 91; III. 41—54; XIX. 30 - 33. II. 87. 253 и др.).

Писац се, даље, упушта у побијање неправилног (по његовом мишљењу) учења и рада исламских коментатора Корана и сабирача Хадиса, Мухамедових биографа и „улема другог реда“, јер је „Коран у њиховим рукама постао прави лавиринт... и да настоје да за сваку социјалну и природну појаву нађу извор и објашњење у Корану“ (XII), али морамо приметити да су управо ти коментатори и остале уleme званични претставници Ислама, они одлучују „иџму“ (*consensus ecclesiae*) и њихове су одлуке званични (ортодоксни) Ислам, пошто нема јерархије, док су овака мишљења као г. Нури Хацића прилично осамљена и — јерес. А што се тиче њиховог метода, њиме се служи и сам писац, када одмах после неколико страна, у својој књизи, настоји да „социјалне и природне појаве“ протумачи и нађе им извор, само произвољно одабраним ајетима из појединих сура Корана, при чему цитира само оне које иду у прилог његовом становишту и излагању (испор. 81, 86, 87—100), и ако се у

Корану налазе и други ајети, који су противни томе. Познато је, наиме, да је и сам Мухамед мењао своја гледишта, према приликама, и да је и сам мењао поједине ајете, одн. укидао их (исп. сура XVI, 103., II. 100., „nâsih и mansûh“).

Исто тако, чулно претстављање раја има свога основа у Корану, и покрај противљења пишчевог (XIII.) јер га и Мухамед као примитиван и реалан човек није замишљао другојаче. То потврђују многобројни ајети у којима се слика живот и награде у рају и сувише живо и реално, (на пр. сура LV. 46—76, XLIV, 51—56, LVI, 12—39), и ако је каснија исламска теорија протумачила та места симболички, позивајући се на трећу суру стих 6; — јер „у Корану нема места сумњи“ (XXXII: 1).

Не може бити тачно становиште ауторово ни у 4. „Реч две о овој књизи“ (XIV.) о оригиналности свих Мухамедових идеја без икаквог утицаја, када примећује: „Ако је Библија изум и дело различитих философа и законодаваца (?!; Амос — овчар, апостоли — рибари) који су према духу времена у коме су живели и према потребама народа а по снази свога ума и дубини интуиције доносили законе и изрицали моралне максиме у виду верских догми (?!), зашто да се онда то исто не призна Мухамеду? Зашто је баш он морао копирати туђе мисли и идеје?“ (XV). На свакој, готово, страници Корана, говори се о хришћанском и јеврејском веровању, у колико га је Мухамед непотпуно познавао, и ту се најбоље показује тај утицај.

Исто тако тврдња „да Мухамед није никоме силом наметнуо Ислам“ (XVI) не може одговарати стварности, када противно о томе говори његова тежња за освајањем меканских светих места Алахових из руку паганских Курајшита и његово проповедање, „свете ствари“ и „пута Божјег“ „џихада“ светог рата, па чак и на самртној постељи још одређује ратни поход у Сирију.

Његову објаву („декларацију“) у Мини, сам писац цитира на 62 стр. свога дела, у којој се налазе и ове речи: „Кад прођу ешхури-хурум, (дани светог мира) гоните [„убијајте“!] идолопоклонике свуда где год их нађете, али ако се обрате, ако клањају и милостињу дају [зекат!], онда су ваша браћа по вери. Ратујте против оних који не верују у Бога и последњи дан, противу оних који не држе да је забрањено оно што је забрањено Бог и његов посланик, и са онима који су примили Писма

[Јевреји и Хришћани !] а који не исповедају истинито веровање“. Те речи доста говоре без коментара и ако их је сам писац доста ублажио изостављајући поједине реченице из ајета. Тако на пр. иза речи „где год их нађете“ изостављене су речи: „заробљавајте их, опсађујте их и вребајте их у свакој заседи“ (IX, 5.).

Иза увода писац нам говори I. О Арабији и арапском народу пре Мухамеда (1—16) и излаже 1) Земљопис Арабије (1—2) 2) Покрајине Арабије (2—9) 3) Природни производи Арабије (9—10) 4) Арапски народ (10—12) 5) Занимање и карактер Арабљана (12—15) 6) Вера Арабљана пре Ислама (15—16).

При томе писац, и ако вели да се држи „строго“ историјских факата (XV), спомиње „Џебели Муса одакле је Мојсије проповедао закон Божји своме народу“ (2), и ако наука не прима тај брег као место објаве. То је проста исламска традиција. Исто тако и легенда о постанку Меке и значењу Кабе нема историјског основа, зато је није требало уносити (4). „Пророк Елијас“ у српском је: Илија (кад је већ Абрахам Аврам). Зар су само „Араби-Баиде“ потомци Семови (11) и зар „Араби-Мустарибе“, као „потомци Исмаилови“ (11), не спадају у породицу Семову? Без научног је основа тврдња да су Баиде владали Вавилоном и да су они Хикси (10). Легендарна су и имена тих арапских народа.

Који је месец „Зулкаде“ (15), по нашем? Упада у очи да писац при описивању премухамедовске вере и Кабе (15) ништа не говори о главној светињи — црном камену („Хаџер ел Есвед“).

Под II. „Мухамед у Меки“ излаже нам писац историјат Мухамедовог деловања и то: 1) „Мухамед од рођења до прве ревелације“ (16—18), при чему морамо опет нагласити да ми о почецима његовог живота незнамо ништа поуздано. Доцнија легенда („хадис“) искитила је све преко мере, па тако и о лепом опхођењу меканаца с Мухамедом. Као да су охоли аристократи и богаташи обраћали пажњу на обичног слугу. Једва су га и примећивали.

Затим се излаже 2) „Прва ревелација и први муслимани“ (18—19), при чему би желели да нам је то питање мало детаљније обрађено; даље се наставља 4) „Јавно позивање у Ислам и лични напади на Мухамеда“ (19—21), где је све приказано у

врло лепим бојама и ако није тако, јер су га једноставно прогласили будалом и опседнутим (сура XXXIV, 42). Сродници су му морали обећавати заштиту, због племенских разлога јер је то било обичајно право. На страни 22—23 говори се 4) о „Покушају идолопоклоника за измирење с Мухамедом“, при чему је XLI. сура у изватку сложена према личном моралном схватању пишчевом а помало и пропагандистички.

У сури XVI, 105 не вели се баш да је „језик Корана... пун елеганције“ (23).

Израже се, затим, 5) Прогон муслимана и сеоба у Абисинију (стр. 23—25); 6) „Омеров прелаз на Ислам“ (25—26); 7) „Бојкот Муслимана“ (27); 8) Мухамедов пут у Таиф (28); 9) Састанак са ходочасницима из Јасриба и заклетва на Акаби (29—30); 10) Мираџ (30).

Нејасна је, при томе, реченица да су „путници који су долазили из Јасриба казивали да тамошњи јеврејски научници говоре на основу онога што су о Мухамеду чули да је М. божји посланик, за кога и св. Писмо (Јеванђ. Јованово XVI, 7) претсказује да ће се после Христа појавити и његов науч обнови“ (23). Јеврејски научници никада се не би хтели позивати на Јеванђеље а још мање су хтели признати Мухамеда за пророка. То се сам Мухамед позивао на „Писма“ да има у њима говора о њему!

Не може бити тачно ни тумачење XVII. суре 3. ајет где се само одређује општи начин молења, да се не моли „ни много крупним ни много тихим гласом“, док о учењу својих присталица, „да су га верници добро чули и разумели, а идолопоклоници са друге стране нису могли ништа чути“ (стр. 23), нема ни спомена.

На цитиране речи Ренанове о прелазу Омеровом, да је то „несравњива“ страница верске психологије којој у историји нема слична примера, спомињемо случај Савла — Павла.

У III. одељку „Мухамед у Медини“ излаже нам писац даљи рад Мухамедов и то под следећим одељцима 1. Хиџрет — сеоба у Јасриб. 2. Градња мединске џамије и промена К'бле. 3. Битка на Бедру. 4. Први сукоб са Јеврејима и пораз Муслимана на Ухуду. 5. Други сукоб са Јеврејима и опседање Медине. 6. Случај Зејд бен Хариса и клевета против Мухамедове жене Аише. 7. Први поход на Меку и уговор у Ел Мерару. 8. Зау-

зеће Хајбера и покушај тровања Мухамеда. 9. Поновни поход у Меку и пораз муслимана на сирској граници. 10. Заузеће Меке. 11. Битка на Хунејну и повратак у Медину. 12. Случај с робињом Маријом. 13. Депутација бедуинских племена из Јемена и хришћанских свештеника из Неџрана. 14. Поход на Тебук и рушење џамије у Зу-Авану. 15. Смрт вође мунафика и крај његове странке. 16. Декларација на Мини. 17. Хаџен-Белаг и Мухамедов велики говор на Аперату. 18. Мухамедова болест и смрт. После тога следи и карактеристика: IV. „Мухамедова личност“.

У наведеним одељцима излаже се сав рад Мухамедов на ширењу и утврђивању Ислама, описују се ратови пророкови и убијања. На културног човека делује то, ипак, са одбијањем, јер се не може сложити с тим да посланик Божји, који би требао да проповеда љубав и мир међу људима, убија људе и води ратове.

И случај са Зејдовом женом (40) не изгледа баш тако невин, јер се обично у науци узима, да му је он ту жену претео, па и покрај свега настојања пишчевог да целу ствар представи што лепше, и да докаже из Корана да поочим може узети жену посинка, за нас је та ствар мало необична и не слаже се са нашим појмовима о моралу. Исто тако и специјалне објаве ајета — да се оправда (исп. стр. 41) Аиша, и да се не жене са женама с којима је он имао сношаја, „јер је то озбиљна ствар у Божијим очима“ (XXXIII, 53).

Обични читалац не може знати многе арапске изразе, који се налазе без објашњења, а непотребан је и „благослов“ за Мухамеда при описивању смрти му (67), нарочито без превода.

„Коран, Мухамедов живот (?) и његова апсолутна вера да је све оно што је у име Бога објавио, чиста ревелација“, могу бити „аутентични и несумњиви докази његова посланства“ (68) само за онога који верује у њега, али за остале не!

Мухамед је мислио о натприродним појавама и чудесима исто онако као и сви његови савременици, то доказују многобројни ајети који говоре о чудесима, а два примера из његовог живота што их наводи писац (69) не показују то мишљење, јер се он ту само брани да он не може учинити чудо.

Мало полемички карактер има тврдња да Мухамедов успех није заснован на сили и „мистифицираним мистеријама“ (писац

мисли на хришћ. тајне и богослужење), а контрадицира сам себи када одмах затим вели да Мух. „није никада прибегао оружју, него само у самоодбрани и нужди и ако блажа сретства нису помогла“ (70) (ми смо подвукли).

Не одговара стварном стању ствари мишљење ауторова да Мухамед „није дозвољавао да се нарочито испред њега устаје на нсге, да се не би у томе назрео ма и најмањи чин личног обожавања“ (71). Напротив, сам Мухамед је тражио да му се исказује поштовање („Бог и анђели поштују пророка. Верни! управљајте његовом имену речи поштовања и изговарајте му име са поздравом“) [то чини и писац: стр. 67.]. „Они који узвређају Бога и његова посланика биће проклети на овом свету и на другом“ (XXXIII, 56—57); да не улазе у кућу пророкову без допуштења (XXXIII 53), да не говоре с њим јако гласно (XIX. 2—5).

Само је, донекле, тачно тврђење да је „Мухамед ослободио свој народ од фетишизма“ (72), јер Каба и црни камен постоји још и данас!

Потпуно противречи свима ајетима који говоре о односу Мухамеда према женама, тврдња да „ниједна његова женидба није била из страствених побуда, него више из политичких разлога и пажње спрам погинулих хероја“ (76) Исп. на пр. сура XXXIII. 49—52). Сам писац, на другом месту, приповеда о женидби са женом Мухамедовог посинка Зејда (40) и о случају са робињом Маријом (54), а ту се сигурно не ради о политичким разлозима!

Писац показује колико му је страно хришћанско учење о љубави и према непријатељу, и стрпљивом поднашању и опраштању свега, када вели да М. „није био... резигнирани фаталист који кад га удариш по једној страни лица окрене и другу него је мушки бранио част и образ па ако је требало и оружјем“ (76). Као да убијање није грех, и као да доликује „божвјем посланику.

У V. одељку „Кодификација Корана“ (76), приказује се, мало идеално, кодифицирање ајета и сура, како су их „правоверни“ бележили и како је од тога одабран канонски текст, али то ипак није „оригинал Корана“ (78). „Посвећено место“ (код гроба Мухамедовог! 78) мало је чудноват израз у устима јед-

ног муслимана! Није споменуто кога се принципа држала комисија при сређивању сура и њиховом уношењу у Коран. Хронолошког према времену објављивана не!

И покрај непристајања ауторовог (79) ипак има стилске разлике између меканских и мединских сура. Разликују се и по полету, а и по промењеним гледиштима (аброгирани и де-рогирани ајети!) И за слободно тумачење Корана наводи нам писац, сасвим озбиљно, масу потребних ствари и знања (79), док на другој страни вели да је потребан само разум (VI)!

Наведени ајети о аброгирању (стр. 80) не потврђују становиште ауторово да у Корану нема контрадикције и да су то „произвољни закључци“, него то баш доказују. Потпуно је нетачно излагање да Мухамед није свој наук научио од хришћанских и јеврејских свештеника и да Коран није лоша копија Св. Писма (80). Ко позна прилике у којима се Мухамед душевно формирао и ко позна Св. Писмо томе не треба да „прочита оно што је писац изнео о животу и раду Мухамедову и о томе како су поједини ајети објављени“ (80), па да се увери како тај пригвор није „деласиран“. На свакој страници, готово, корана налази се, макар, на приповетке (већином нетачне) о личностима из Св. Писма, ако не и на идеје.

И Мухамедово докетско приказивање смрти Христове доказује ко су му били учитељи. Позивање на упоређивање кинеских и индијских св. књига са Св. Писмом, где би „нашли не само фрапантне сличности него посве истоветне ствари“ (80) је без икаквог стварног основа. Просте су измишљотине све приповетке о неком тобожњем индијском утицају на Христа.

„Семитолози који су изучавали Коран и Библију до најмање ситнице“ па „нашли само један ајет у Корану (XXI: 105) који је текстуално једнак са једним псалмом (XXXVII: 29)“ (80), сигурно нису познавали Библију, јер таквих паралелних и једнаких места има врло много.

У VI. одељку: „Основне догме Корана“ држи се писац обичне схеме исламских катихизиса: 1) Бог (стр. 81—83), при чему се није требало ограничити на просто цитирање одабраних ајета, него нам поближе изложити учење исламске догматике (на пр. према Самиси-у) и о својствима и атрибутима Божјим и т. д. („сифат ал-ма'ани“ и „сифат ма'навија“!). Зашто „хикмет“ (II 269; по другима 272) — „способност вишег схватања“ (82)

када је једноставније: „мудрост“ као и јеврејског: „hokhmta“?

2) „Мухамед“ (83—86), при чему се тврди да је он „последњи Божији посланик“ према XXXIII, 40 и ако се ту вели да је он само: „жиг свих пророка“, због чега су се и после смрти Мухамедове јављали многи пророци. И овај одељак је испуњен само ајетима, који треба да докажу Божанско послање Мухамедово!

3. „Коран“ (86). Настоје се доказати цитатима већ познате ствари о Корану. И покрај највећег напрезања нисмо могли да нађемо речи: „ти, Мухамеде, ниси овлашћен да ради вере икоме силу чиниш“ у 41. ајету XXXIX суре. А и што се тиче преводјења изгледа да се и сувише слободно поступало.

4. „Васкрс и загробни живот“ (87—91), где се све могло изложити својим речима, јер овако настаје једна збрка појмова за читаоца. Писац настоји, додуше, својим речима да побије тврђење „противника Ислама“ да је „Мухамедов рај чулан“ и да је „живот у Мухамедовом рају раскалашан и неморалан“ (90) па вели да су те тврдње „тенденциозне“. И ако писац, при томе цитира 6. ајет из III. суре о алегоријском значењу неких ставова Корана, ипак тврдимо да си је Мухамед рај замишљао сасвим чулно. Сувише се живо и реално слика живот у рају (сам писац наводи те суре и ајете) а да се може узети да се то мислило у симболичком смислу. Зато се и не можемо сложити са тврдњом да се „Коран не упушта у описивање (загробног живота), нити је Мухамед о томе шта споменуо“ (90), јер цитиране суре сведоче о противном.

При томе излагању догматског веровања писац се није ни речју дотакао и важног питања о одношају човека према Богу, а то питање мора интересовати сваког културног човека.

Под VII излажу се: „Религиозно морални прописи Корана“ (91—94) а под VIII. „Социјално правни прописи Корана“ (94—96).

И овде су само сабрани многобројни ајети који су бирани по религиозно-моралном схватању пишчевом, док се не унесе они који не би одговарали томе мерилу. Превод: „у молитви избегавајте афектацију и претераност“ (VII, 55 (53) стр. 92) је и сувише слободан када се ту говори о молитви у покорности и тајности. Велика је разлика у смислу ако се место „који чине добро“ унесе у превод „који раде за опште добро“ (VII, 56), док се у XVII, 28 у опште не говори о „тешким пороцима“ идолопоклонству и т. д. (стр. 92).

По излагању писца, Коран дозвољава убиство, „ако то захтева општи интерес“ (94); забрањује се „проституција и прељуба“ (94), према XVII, 32 (ту се говори само о прељуби, а израз проституција се не налази!)

У IX одељку: „Коран о Божијим апостолима пре Мухамеда“ (96—98) аутор вели да су три четвртине корана посвећене „божијим апостолима од Адама до Христа“ библијским причама — „Касас“ (96). Но то су библијске приче којих ми у опште немамо, или ако их имамо у Библији не слажу се са приповедањем Мухамедовим. То своје знање добио је од простих људи, који су имали слабе преставе о хришћанству и који су своје знање црпили из многих апокрифних књига. Библију тешко да је чуо или читао, јер, вероватно, да није ни знао читати.

Ни најмање нису „историјска факта“ легенде о непознатим пророцима Хуу и Салиху, Шоагбу или „пријатељу Божјем Аврахаму“ (Аврам!) који да је свога сина Исмаила одвео и поставио код светога храма у Меки и саградио Кабу (97). Од Хеврона у Палестини до Меке је и сувише далеко, а и по библиском казивању Аврам је протерао Агару и сина јој Исмаила, још док је овај био мали (Постање, 21, 9—17), због тога те побожне приче није требало уносити.

Посебни одељак (X.) посвећен је питању „Коран о Христу“ (98—99). При томе су пробрани они ајети који најпохвалније говоре о Христу, па чак се цитира и ајет: „они који су примили Јеванђеље, нека по њему и суде“ (V, 49—50), као да се и даље допушта хришћанима да се држе само јеванђеља, док је врло добро познато, да је Мухамед држао за своје учење да је много више од Христовог, да се јеванђеље има заменити кораном, јер га је укинула Мухамедова објава (сура IX, 31). Марија, сестра Аронова (XIX, 29), меша се са матером Христовом (99). Даље се излаже питање о предању: XI. „Хадис—Сунет“. Иако писац „наглашава да хадиси немају карактер догме“ (100) ипак, у пракси, играју они исто толику улогу као коран а каткад и већу, нарочито у сектанским борбама. У хиљадама хадиса немогуће је одредити који су оригинални и прави, и ако сам писац неке наводи као сигурно оригиналне (101), и ако збирке Бухарија, Муслима, Абу Давида, Ибн Маџа и др. имају, тако рећи, канонски ауторитет. Јер сам принцип „иснад-а“ непрекинутог ланца традената све до Мухамеда (исп. 101) није

поуздан. Ковачима хадиса није било тако тешко створити тај ланац. Могло се ипак и овом приликом, нешто споменути и о „иџми“.

ХII. одељак „Верске дужности и обреди“ раздељен је на: 1. Молитва клањањем (103—105). 2. Верски порез — зекат (105). 3. Пост — Рамазан. 4. Ходочашће на Кабу. При томе је чудновато да се нигде међу дужностима не наводи „шахада“ вероисповедање основног догмата Ислама „да нема Бога сем Бога а Мухамед је његов посланик“, и то је сигурно само случајном омашком изостало. Шахада се, додуше, рецитује преко дана по неколико пута код „салата“, али се она изречно одређује у Корану.

Код молитве, када се већ говори о узимању „абдеста“ могла се споменути и „тахара“, т. ј. растумачити зашто је абдест, а нешто проговорити и о култској нечистоти. Требало је споменути и другу врсту молитве „дову“ („ду‘а„), као непрописну и необавезну, а и још неке друге случајеве „салат“-а, сем петодневног т. ј. при смрти, помрачењу месеца и сунца и т. д.

О верском порезу требало је више проговорити јер је још Мухамед главну врлину добротинство одн. милостињу претворио у редовни државни порез, чији су приходи, нарочито касније, врло слабо ишли за сиромаше.

Код описивања у чем се састоји пост (106) требало је навести и апстиненцију од сваког полног сношаја! Осим рамазанског поста требало је споменути и друге, нарочито 10 мухарама (ашура).

О „хаџу“ није доста што су се навели ајети који говоре о оснивању и светости Кабе, о Авраму и Исмаилу који су без икаквог историјског основа, него се могло опширније проговорити о самим обредима „хаџа“ и „умре“, о седмокраком обилажењу око Кабе („таваф“) и седмокраком ходању и трчању од Сафе до Марве („са‘ај“; „ифада“). А требало је заузети и становиште према „зијар-и“ — хаџилуку на Мухамедов гроб у Медину.

Пажљиво је обрађен ХIII одељак: „Фатализам, предестинација и слобода воље“ (108—112), при чему се ипак не можемо сложити са врло лепим тумачењем, иначе, о „тиџи“ (сура ХVII. 13.) као „великој мистерији неба и земље о физичком и психичком наслеђу људи“ (109), јер се ни најмање не слаже са реалистичким излагањем Корана.

Нетачно је тврђење да „Коран унапред не осуђује никога, па ни саме идолопоклонике“, када сам Мухамед не сме да моли за своје рођаке ако су идолопоклонци а забрањује и другима, (IX, 34) да немају сматрати своје очеве и браћу за пријатеље ако остану у неверству (IX, 23. исп. 14. 29. и др.).

Да ли писац заиста верује у две књиге за дела човечанска (стр. 110)? Приповедање о Арханђелу Гаврилу и Марији мајци Исуса Христа (111) је без икаквог библијског основа, узето из апокрифних јеванђеља.

У XIV. одељку говори се о Толеранцији и верском фанатизму (112—117), при чему су произвољно одабрани ајети, који иду у прилог ауторовом становишту, нарочито 99 ајет X суре „зар ћеш ти мој посланиче силити људе да приме Ислам“ (112), када се у другим многобројним ајетима говори сасвим другојачије и одређује се да се ратује са „онима који не верују у Бога ни у последњи дан, који не држе да је забрањено оно што је забранио Бог и његов посланик, и са онима који имају Писма али не исповедају истинито веровање (Ислам) (Исп. IX, 29), но ако се обрете (у Ислам) ако обављају клањања, ако дају милостињу, онда су браћа (IX, 11).

Мухамед је, додуше, из почетка говорио о Јеванђељу, хришћанима, Тори и Јеврејима, са великим признавањем, али то чисто из дипломатских разлога, јер је веровао да ће код њих наићи на разумевање и потпору. Када се преварио, почиње мислити другојаче, као што се види, из цитираног ајета.

И питање „Свети рат и ропство“ (117—123) настоји писац расветлити са свога становишта т. ј. да Ислам не „проповеда свети рат у циљу ширења вере“ и да не „ообрава ропство“ (117) при чему тврди да „сва [?!] места у Корану где се говори о цихаду (св. рату)... имају пригодни дефанзивни карактер... и тичу се само идолопоклоника“ (117). Већ мало пре наведени ајет (IX, 29) побија јасно све извођење пишчево, и многобројни ајети који наређују рат и борбу још више то потврђују, када их се прочита без икакве тенденције (исп. на пр. II. 212. 215., IV. 86. 97. III. 133. 134. 136., V. 124., IX. 82. 84., XLVIII. 16—18 и др. а и сам писац на другом месту наводи речи 5 ајета IX суре да се „гоне“ неверници где год се нађу“ (62).

Ако је „чихад“ св. рат „фард ал кифаја“ (колективна дужност) како уче исламски догматичари, не може бити говора о

„дефанзивном“ карактеру, поготово када се узме у обзир исламско делење света у „дар ал ислам“ (свет ислама) и „дар ал харб“ (ратно подручје — свих неверника) које треба освојити, и проширити прво.

Са становишта пищевог да „рат сам по себи није ни зло ни неморал“ и „ако се води у циљу одбране отаџбине... или у интересу човечанства“ да је онда „оправдан и моралан“ (118), може се оправдати истребљење јеврејског племена Курејза, али се ни један културан човек не може с тиме сложити да се у име Божје, „сјајна будућност... и срећа „целог човечанства“ (118) зида на мору људске крви! Чудновато је због тога питање одмах на другој страни: „да ли је гдегод Мухамед наредио као Мојсије да се седам племена до задњег човека искорене из Ханана“ (120).

Писац показује прилично непознавање хришћанства када тврди да оно ни „као систем и вера није дигло свој глас против ропства“ (121) и покрај речи ап. Павла „да нема више ни робова ни слободних“, а заузима у своме излагању и прилично апологетско-полемички став и ако тврди да његова књига нема „апологетичко-полемички задатак“ (80). Навођење примера, због тога, како су поједини служитељи цркве мислили о ропству, не могу се идентификовати са хришћанством.

Не одговара стварности ни у XVI одељку „Култ светих и мртвих“ (123—125) тврдња да „Мухамед није никад ни тражио, да се у форми личног култа он слави било за живота било после смрти“. Као што смо већ видели, 53, 56—57 ајет XXXIII суре сведочи противно.

И ако смо и ми потпуно уверени да се култ светих и мртвих потпуно противи духу Ислама, ипак данашња исламска пракса је друкчија. А и сам Мухамед при самрти одређује како ће га спремити и сахранити, и ко ће му клањати „џеназу“, дакле сматра то верском дужношћу, а не актом „личног пијетета“ (125).

Код расправљања питања XVII. „Женско питање и брак“ (125—137), писац настоји прилагодити прописе коранове данашњем модерном схватању о жени. Разумљив је, и ако мало претеран израз о Мухамеду са „најплеменитијим срцем што је икад закуцало у људским грудима“ (126) јер нам ипак изгледа да је у Христа било много племенитије.

Сувише је познато становиште Библије према жени која је „драгоценија од бисера и злата и драгог камења“, да могу имати неке вредности речи: „ни Библија није много нежнија према жени“ (129), а исто тако је без основа и питање: „има ли још један законодавац старога и новога света, који је тако снажно и разумно узео у заштиту жену и њезину част“ (130).

Хришћанство је уздигло жену до највише једнакости са мушкарцем и покрај тврдње пишчеве да је то учинио — Ислам (130), јер полигамија исламска сведочи против тога, а и немање права да покрене поступак за развод брака, као и искључивање жене, још и данас, од свих јавних религиозних манифестација у џамији, при сахрани, хаџилуку и т. д.

Нетачно је излагање 8 ајета IV. суре, када се вели да је „Коран ограничио број законитих жена на четири [то је већ имамско тумачење], а и томе је ограничењу поставио тако тешке услове, које у ствари искључују многоженство и силом доводе до моногамије“ (133). О тим „тако тешким условима“ у корану у опште нема ни спомена, него се само примећује: да ако се боји да неће бити „справедљив“ према многима нека узме 4, а ако се још боји нека узме само једну! То је тај „тако тешки услов“, а мудровање „коментатора“ је нешто друго, зато не може опстати ни тврдња „да ни један муслиман који се тачно држи прописа корана не може у исто време имати него једну жену“ (134). Поготово ако би се угледало на пример Мухамедов, онда је та реченица сасвим без смисла.

И покрај свих наведених мишљења познатих оријенталиста (135) ипак институција харема је нешто што понижава. А о харемском васпитању и васпитању данашњих западних жена, не може се ни повлачити паралела, и ако аутор то жели (135). И поред свег настојања пишчевог да докаже противно (136), ипак прописи о покривању лица („ајнихиџаб“) имају свога основа у Корану, јер пророк тачно наводи пред ким жена може открити лице (XXXIII. 55). У XVIII. одељку „Ношња“ (137—138) обраћа се пажња на то, данас, актуелно питање.

Надаље се излажу прилике ондашњег времена: XIX. „Остали свет у време Мухамедово“ (138—139), а затим се прелази излагању развоја исламске државе: XX. „Постанак арапске теократске државе — Халифата“ (140—141), говори се о: XVI. Прва четири Мухамедова наследника I. Ебу Бекр (141—145),

2. Омер бин ел-Хатаб (145—152); 3. Осман бин Афан (152—158); 4. Али бин-еби-Талиб (158—161); под XXII „Организација и унутрашње уређење Халифата“ (161—169) и на крају обазире се и на питање XXIII. „Догматички и правни системи у Исламу и наши Муслимани“ (169—173), при чему се никако не можемо помирити са тврдњом да у „Исламу нема ни шизме ни јереси“, (170) пошто „нема институцију клира“, јер сам писац на 168 страни свога дела вели да су због тумачења корана или других верских догми настале многобројне верске секте, а то су у теолошком језику — јереси и шизме! Сам писац одмах после тога и сам говори о „четири ортодоксне догматичко-правне системе“ (170).

Д. Глумац

УРЕДНИК
Д-р ДИМИТРИЈЕ СТЕФАНОВИЋ

ВЛАСНИК У ИМЕ БОГОСЛОВ. ФАКУЛТЕТА
ПРОТА СТЕВ. М. ДИМИТРИЈЕВИЋ

За штампарију „Привредник“ Кнез Михаилова улица 3. — Телефон 21-450
Живојин Д. Благојевић, Кондина 10. Београд.